

Menczer Béla

MAGYARORSZÁG HELYE AZ EURÓPAI TÖRTÉNELEMBEN

A „központi” hatalom európai koncepciója

Messzire kell visszatekintenünk az időben – az ezeréves történelmen át egészen az 1956-os őszi eseményekig – annak megértéséhez, hogy egy idegen eredetű, olyan nyelvet beszélő nemzet, amely egyetlen nagyobb európai nyelvcsaláddal sem mutat rokonságot, miért vállalta magára a történelmi küldetést. Nem kevesebbet, mint hogy Európa keresztény elveinek és törvényeinek védelmezője, Európa kapujának őre és azon nagyhatalmak versengésének *színtere* legyen, amelyek vezetésére törekedett. Történelme során némelykor számos európai nemzet érezte úgy, hogy ő a világ közepe. Gyermekkoromban földrajzóráinkon tanáraink diadalittasan hirdették, hogy hazánk, Magyarország „Európa szíve”, amelynek ezáltal fővárosunk, azaz szülőhelyem, Budapest az ütőere, és egyben azon természetes egység középpontja is, amelyet a Kárpátok hegyláncai vesznek körül és a Duna táplál vízzel.

A földrajzi helyzet kellő magyarázatnak tűnt mindenre. A patriotizmus valamiféle naiv elképzelésétől kezdve egészen az alaposan kidolgozott politikai–történelmi elméletekig, tudatosan vagy félig tudatosan ez húzódik meg a magyarok legtöbb politikai elképzelése mögött. Európa kis nemzetei közül egyedül Magyarország fogalmazta meg a rendszer központjává válásának igényét: talán ez lehet történelmének fő jellemzője és a készítés számos cselekedet véghez vitelére.

Mielőtt felvázolnánk, hogy Magyarország milyen szerepet játszott az európai történelemben, annak érdekében, hogy a tanulmány végére képesek legyünk felkínálni néhány javaslatot Európa jövőbeli „centrumáról” vagy középső részéről (amelynek elsőként helyre kell állítania saját függetlenségét, ha ez egyáltalán lehetséges Európában), vizsgáljuk meg röviden a *világhatalom „centrumáról” mint a béke őrzőjéről* szóló legfontosabb történelmi elképzeléseket, és nézzük meg, hogyan lett ez minden korszak fő kérdése, egészen napjainkig.

Mióta világ a világ, a centrumok elhelyezkedése mindig vitatott volt. A konstantinápolyi Fényes Porta leírásai arról szóltak, hogy „a Föld egy kard hegyén egyensúlyoz”, és így „a béke őrzője nem más, mint az az erős kéz, amely a kardot markolja”. Közben a kínaiak is „középső tartományként” emlegették birodalmukat, míg Arisztotelész a „központot” valahol Görögországban képzelte el, félúton a háborúzó és barbár Észak, valamint a vallásos, ámbár dekadens Dél között. Európában a „centrum” a politikai helyzet függvényében változott. Ha gyorsan sorra vesszük az évszázadokat, három példa

* A szöveg eredetileg a *Modern Age* 1958–59-es téli számában jelent meg a 66–80. oldalakon. A kiemelések az eredetiben is így szerepelnek, a jegyzetek a fordító megjegyzései. A szerzői jegyzetek közlését elhagytuk. (A Szerk.)

elegendő lesz annak világossá tételéhez és bebizonyításához, hogy a tudvalevőleges világközpontra mindig úgy tekintettek, mint az elfogadott és érvényes elvek védelmezőjére, amely biztosítja a béke és a szent törvény védelmét.

Az első példa Nagy Károly esete. Amikor Spanyolországból és Észak-Afrikából muszlim invázió fenyegetett, Nagy Károly a Nyugat birodalmát az új európai politikai szerveződés centrumává tette. Német utódai aztán a hatalmi központot ismét a Földközi-tenger térségébe, majd hosszabb időre Németországba helyezték át, mindig egy olyan központi hatalom megteremtésének igényével, amely képes volt az európai jogrendszer, a hozzá kapcsolódó privilégiumok, helyi szuverenitások és céhes kiváltságok letéteményesének mutatkozni.

Második példánkat a rendszer legszemléletesebb megnyilatkozása szolgáltatja. Ez nem más, mint a Német-római Birodalom alkotmánya, amelyet IV. Károly császár adományozott a német hercegeknek 1352-ben Prágában, és amit a Német Aranybulla őriz.¹ Az Aranybulla által tartalmazott elvek (a területi szuverenitás definíciója és elismerése, a császár mint a választófejedelmek közös akarata által választott képviselő kötelezettségei) fontos szerepet játszottak a modern Európa felemelkedésének idején, Luther és a 16. századi ébredő nacionalizmusok korában is. A békét mindenütt úgy értelmezték, mint rangokat és előjogokat keletkeztető, szentesített területszerzések kölcsönös elismerését, amelyet jogi dokumentumok és szerződések rögzítettek. És csakugyan, a béke illetén felfogása csak az intézményekből volt eredeztethető, amelyek a *Pax Romana* korától a századforduló *Pax Britannicájáig* álltak fenn.

A harmadik és egyben utolsó példánkat a francia királyok szolgáltában álló humanista jogász, Luther kortársa, Jean Bodin által írott *la royauté mitoyenne*, avagy a közép-ső tartomány elmélete jelenti. Természetesen a prágai Aranybulla által alapított német központi hatalommal szemben ő itt a Francia Királyságra utalt. A központi hatalmiság igénye eztán sosem hagyta el a francia politikai gondolkodást, Bodin évszázadától a *grand siècle*-en, a francia forradalmon és Napóleon császárságán, illetve – ahogy a franciák hívták – az 1870-es, 1914-es és 1939-es „három német háborún” át egészen a jelenlegi tragikus észak-afrikai válságig.

Két kulcsfontosságú tényező akad, mikor egy nemzet más nemzetek vezetésére (nem feltétlenül elnyomására) törekszik Európában. Az adott nemzetnek elsőként tudatában kell lennie azzal, hogy a történelem egy adott, kritikus pillanatában központi földrajzi pozíciót foglal el. Másrészt, hogy hagyományosan olyan ősi jogokkal és intézményekkel kell rendelkeznie, amelyek magukban foglalják az európai politikai rendszert meghatározó alapelveket is. Európai nemzeteknek nem sokszor adatott meg a múltban, hogy az őket megillető fontosságra tegyenek szert, ahogy nem volt „faji” felsőbbrendűség sem. Hatalmi központokká váltak, mivel rövid ideig igazolni tudták *igényüket az európai értékek képviseletére*.

Századunkban hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a nemzetek egyenlőek. Wilson elnök generációjában, melynek nevéhez a versailles-i békeszerződés is kötődött, megkér-

¹ A Német Aranybulla kiadásának éve 1356.

dőjelezhetetlennek vették a nemzetek létezését, és azt gondolták, hogy a népesség száma nem változik. Nem értették, hogy a nemzetek miért nem voltak egyelőek, vagy azt, hogy a nemzet egy csoportja miért gondolta úgy, hogy jogot vindikálhat magának egy másik feletti uralkodásra. Nem értették, hogy egy nyelvközösség nem feltétlenül válik nemzet-té, ahogy azt sem, hogy néhány nemzet összetartható bármilyen nyelvi kapocs nélkül is. Régebbi korokban, a 19. század folyamán a láthatóan eltérő kulturális teljesítményük alapján alá- és fölrendeltként gondoltak a nemzetekre; míg mostanság bizonyos nemzeteket „faji alapon” tekintenek magasabbrendűnek másoknál. Végül, a wilsoni generáció úgy gondolta, hogy a nemzetek közötti ellentétek rendezhetőek és végeredményben megszüntethetőek a véleményvezérek demokratikus elvei, valamint a többségi támogatás megszerzése által.

A fenti, nemzetek közötti béke problémájának rendezésére szolgáló eszközök közül azonban egyik sem bizonyult különösképp sikeresnek az elmúlt századokban, hiszen figyelmen kívül hagyták Európa történelmi fejlődését és az azt meghatározó jogrendrend jellegét. Ugyancsak tarthatunk attól, hogy az ENSZ szintén ebben a történelmietlen elképzelésben fogant.

Hagyomány, reform és forradalom a magyar gondolkodásban és cselekvésben

Magyarország létfontosságú követelése Európában az volt, hogy elismerjék önálló entitásként. Az ország Kelet-Európában terült el, az 1527 és 1918 között fennálló rendszer – a Habsburg-királyság – földrajzi középpontjában.

A magyar függetlenséget II. Szilveszter pápa szentesítette, mikor 1001-ben koronát küldött Szent Istvánnak. Az ország királya vallási kérdésekben a pápa alávetettje volt, szekuláris ügyekben pedig a császártól függetlenül járt el. A nemzeti uralkodóház 14. század eleji kihalása után minden egyes, Szent István családjának (akiket a későbbi Magyarország részét képező területet 896-ban elfoglaló Árpád fejedelem után Árpád-háziaknak neveztek) női ágán Magyarország trónjára került külföldi herceg köteles volt vállalni, hogy az országot saját törvényei szerint kormányozza, függetlenül az általa esetenként Magyarországon kívül birtokolt minden más külföldi királyság szokásaitól és érdekeitől.

Hamarosan azonban a nemzettudat eredendően jogi természetű felfogásához egy újabb tényező társult. Magyarország lett Kelet-Európa háromszög alakú hatalmi rendszerének földrajzi középpontja, melynek partjait egy kis ideig – Anjou (Nagy) Lajos 1341 és 1382 közötti uralkodása idején – három tenger, a Balti-, az Adriai- és a Fekete-tenger mosta. Ezt a lehetséges felosztást fedezték fel újra és nevezték el napjainkban *Tengerköznek*.² A két világháború között, de különösen a II. világháború éveiben lengyel politikai gondolkodók jó adag figyelmet szenteltek az elképzelés immár modernizált

² A szerző az *Intermarium* szót használja, melynek eredeti koncepciója a Lengyelországot 1926 és 1935 között vezető Piłsudski tábornagynévhez fűződött (*Międzymorze*).

formában történő felelevenítésének, amelyet elsősorban gazdasági megfontolás alapján támogattak.

A 15. században megnövekedett török fenyegetés Magyarországot „a kereszténység védőbástyájává” tette, mely megkülönböztetett szerep aztán kijelölte Magyarország helyét az európai történelemben is. Az ország ezért nem tagozódott be soha a Német-római Császárságba, bár a magyar királyi és római császári címeket már Zsigmond király is egyidejűleg birtokolta 1387 és 1437 között.³ (IV. Károly dédapja, az Aranybulla kiadója annak a Luxemburgi Henriknek volt az utóda, akiről Dante *A monarchiáról* című művét írta.)⁴ Zsigmond idején a többi herceg és király által az egyenlők közt elsőnek tekintett császár uralma alatt megvalósuló Egyesült Európa elképzelés közelebb állt a megvalósuláshoz, mint azóta bármikor. Az európai „központi hatalom” védőpajzsa a Magyar Királyság lett, az állapot ugyanakkor nem tartott tovább egy szűk félszázadnál. Az elképzelést a király és a nemesség között a nemesi előjogok miatt kirobbant konfliktus zúzta porrá, amelynek elemzésére itt nem vállalkozunk.

A szuverenitás és a privilégiumok jogászok és pozitívista felfogásának ugyanakkor megvolt a maga világosabb és sokkal költőibb megfogalmazása is. Hogy megfelelő nyomtatékot adjanak jogi szövegeknek, a 15. századi humanista jogászok fantasztikus genealógiákat találtak ki. Példának okáért királyok, hercegek, híres hadvezérek felmenőit eredeztették előkelő rómaiaktól, míg a magyar nemzetet egyenesen a ragyogó, barbár, hun hadvezértől, Attilától származtatták.

A reneszánsz *condottierik*⁵ legvonzóbb alakja talán a Belgrád alól a törököt kiűző Hunyadi János fia, Corvin Mátyás volt. Mátyás, akit a nemesség emelt trónra 1458-ban, s végül anélkül hunyt el 1490-ben, hogy dinasztiát alapított volna. Sokszínű tehetséggel megáldott ember volt, nagyszerű nyelvész, a műkincsek és a ritka könyvek kiváló ismerője. Újfajta katonai rendszert szervezett, ahol a főparancsnokságot a háború művészetében jártas katonákra, nem pedig az öröklés által címükhöz jutott főurakra bízta. Egy személyben testesítette meg a reneszánsz herceg új ideáját, aki lángelme volt a politika és a háború területén, valamint igazi férfi, aki már-már mitikus erényekkel bír. Ez a fajta lírai felfogás azonban nem hódította meg teljes egészében a továbbra is inkább jogi szemléletű európai politikai gondolkodást.

Amikor 1527-ben dinasztiája történetében először, Habsburg Ferdinánd alatt Magyarország unióra lépett a Cseh Királysággal és az örökös osztrák területekkel, a kialakult helyzet nem volt teljesen új. Ahogy az imént láttuk, Magyarország mindig is egy

³ Zsigmond 1387-ben lett magyar király. 1410-től német királynak ismerték el, de mivel a császárság itáliai államai jó ideig nem fogadták el uralkodójuknak (római királynak), csak 1433-ban koronázták német-római császárrá.

⁴ Dante *A monarchiáról* című műve 1312–1313 között, Luxemburgi VII. Henrik itáliai útjának idején, más források szerint 1308, 1318 vagy 1321 körül született. Dante a műben az állami és az egyházi hatalom szétválasztásának kérdésével foglalkozik, és amellet foglal állást, hogy az államnak szekularizált formában, egyházi befolyástól függetlenül kell működnie. Az érvelés melletti nézetét tükrözte politikai fellépése is, amikor a firenzei önkormányzat autonómiája mellett szállt síkra VIII. Bonifác hatalmi törekvéseivel szemben.

⁵ A középkortól a 17. század közepéig az itáliai nemesek és fejedelmek által fizetett zsoldos hadvezérek elnevezése.

kozmpolita rendszer része volt, politikai intézmény a koordinált európai intézmények hierarchiájában. A megelőző kétszáz évben Anjou Lajos alatt többször is Lengyelországgal együtt kormányozták, Zsigmond idején pedig Csehországhoz és a Német-római Császársághoz csatolták. Amikor tisztán nemzeti uralkodócsalád került hatalomra, mint az Árpád-házi királyok vagy Corvin Mátyás idején, a királyok Magyarország társországai – vagyis Horvátország, Havasalföld, Moldova és adott estben Bulgária – felett is uralkodtak.

Az 1527-es unió nem jelentette a Német-római Császárságba való beolvadást, de ami aztán mintegy harminc évvel később végül mégis bekövetkezett. Amikor V. Károly 1556-ban lemondott a trónról, testvére, Ferdinánd még csak Csehország és Magyarország királya, valamint Ausztria főhercege, nem pedig császára volt. V. Károly lemondása 1527-ben még természetesen nem volt előrelátható, ahogy az sem, hogy fia, II. Fülöp Spanyolországban tartja meg uradalmait sikerrel, nem pedig a Német-római Császárság területén. Ennélfogva az, hogy Magyarország „történelmi jogaira hivatkozva” ellenálljon a császári beavatkozásnak, időben jóval később következett be, mint maga az unió létrehozása.

Magyarországon az európai politikai gondolkodás jogi megfogalmazása legtisztábban Werbőczy István 16. századból származó, híres magyar szokásjogi gyűjteményében fejeződött ki. A prágai császári Aranybullánál is átfogóbban, az 1526-os török invázió alatt az ország nádoraként tevékenykedő Werbőczy által kodifikált szabadságjogok és privilégiumok szolgálták az uralkodó osztály kézikönyveként, és szervezték a nemzettudatról való gondolkodás keretrendszerét. 1538 és 1687 között Magyarországot ugyanis felosztották a Habsburg uralkodók, a félig független erdélyi fejedelmek és a törökök között. Miközben, ahogy a legtöbb európai országban ekkortájt, a nemzeti egységet tovább gyengítette a katolikusok és protestánsok közötti megosztottság, a spirituális egységet a joggyakorlat egysége őrizte meg. A magyarázat, amiért Magyarország berendezkedése arisztokratikus lehetett (amely szónak a 18. század végéig nem volt pejoratív jelentése) és mérsékelten az is maradt a mi demokratikus századunk során, egészen a II. világháború végéig, a jogtudományban és abban a pozitivistá jogfelfogásban keresendő, amely akkoriban egész Európában uralkodott.

Toynbee professzor szerint a civilizáció történetének kulcsszavai a „kihívás” és a „válasz”. Ugyanakkor az európai történelemben biztosan inkább a történelmi jogelképzelésen alapuló nagyhatalmiság „követelése” és az „ellenigény” jelentették a kulcsszavakat, ahogy azt a kivívások idején láthattuk az uralkodók és parlamentek, királyok és nemesek, hadvezérek és szuverén hercegek közötti küzdelmek során. II. Rákóczi Ferenc fejedelemnek a császár-királyal szemben magyar előjogokért vívott, rövid ideig tartó (1703–1710) harca pont egy ilyen eset volt, és éppen ezért különleges jelentőséggel bírt Magyarország európai történelemben betöltött szerepe szempontjából. A főnemes erdélyi trónkövetelése és a császár kiszorításával a „Magyar Konföderáció” vezetésének igénye szolgáltattott elsőként alkalmat a Franciaország és Oroszország közötti közeledésre a kontinens központi hatalmával, a császársággal szembeni szövetség létrehozása érdekében. Rendkívüli jelentőséggel bírt továbbá a spanyol örökösödési há-

ború éveiben az első nagykoalíció számára, hogy a brit diplomácia szintén hozzájárult Magyarország pacifikálásához, miközben Franciaország Rákóczi támogatása. Nagy Péter rendkívüli gyorsasággal ismerte fel, hogy a privilégiumokért, pontosabban „szabadságjogokért” vívott nemesi felkelés alkalmat teremtett Oroszország számára, hogy akkor először avatkozzon be Európa centrumában olyan jelentős nagyhatalomként, amely képes helyreállítani az erőegyensúlyt a kontinens legelső igazán kiterjedt háborújában. Így a harcok befejeződtek, a brit és holland szövetségesek tanácsára a császár 1711-ben elismerte Magyarország függetlenségét és (következtesen a privilégiumok szinonimájaként használt) kiváltságait, valamint egy új „szabadságot”, azaz vallási türelmet engedélyezett a magyar protestánsok számára. Az erdélyi politikus, Cserei Mihály elméleti síkon a rendteremtés védelmére kelt *Compendium Theologicum et Politicum* című munkájában, amelyben egészen egyedülálló módon ötvözte a „heroikus” monarchia arisztotelészi elképzelését – nevezetesen azt, hogy a monarchia örökletes joggal birtokolja pozícióját, amelyet ugyanakkor virtus által is igazolnia kell, és amelynek megtartásához hidat kell képeznie a korona alatt egyesülő különböző nemzetek között – Leibniz „harmónia a sokféleségben” koncepciója által.

A magyar politikai gondolkodás arisztokratikus gyökerei aztán új irányba fejlődtek a 18. századi diskurzus folyamán. Az elképzelések zömében az elterjedt európai mintát vették alapul. A jogtudományt felváltotta a „természetfilozófia”, amely a politikát a fizikához hasonlította, és mint ilyet, ugyanazon törvényeknek vetette alá. Más szavakkal, fokozatosan egy újfajta humanizmus kezdett érvényesülni. Példának okáért Montesquieu sem foglalkozott már a törvények érvényességével, sokkal inkább a nemzeti intézmények életképessége érdekelt, amely a *törvények szellemében* (*esprit des lois*) mutatkozott meg.

Ami Magyarországot illeti, a gondolkodásmódbeli változás nagy visszhangot vert Mária Terézia és II. József uralkodása, a dunai civilizáció dicsőséges napjai idején. II. József különösképp meg volt győződve arról, hogy az akkoriban fennálló intézmények és jogszabályok egy barbár kor maradványai, az emberi haladás pusztá kerékkötői voltak. Bár számos kortárs osztotta nézeteit, a radikális és erőszakos stílus, ahogyan a tartományi diéták, az adómentességek, a nemesi szerveződések és a magyar jogérvényesítés nehézkes bonyolultságának felszámolására törekedett, kivívta a nemesség ellenszenvét.

Európában tehát új szelek fújtak, amelyek erőteljesen éreztették hatásukat Magyarországon is. Olyan új elméletek jelentek meg, mint a *more geometrico* erőegyensúly-elképzelés (Spinoza) vagy a nagyhatalmak által az alapvető dolgokról való megállapodáson alapuló harmóniaelmélet (Leibniz). A hangsúly a nemzeti jogoktól a nemzeti karakter felé tolódott el, amelyet a korabeli vélekedések szerint az éghajlat és a földrajzi feltételek határoztak meg (Montesquieu). Olyan, addig ismeretlen nemzeteket fedeztek fel, amelyek eladdig nyelvükben, dalaikban és legendáikban léteztek csak, és amelyekről említés sem esett politikai szerződésekből, jogszabályokban vagy korabeli intézményekben (Herder).

A francia forradalom előestéjén, bár új formában és új stílusban, de a magyar nemzettudat ébredése már benne volt az új európai közhangulatban. Az új nemzeti mozgalom

korai szakasza elsősorban irodalmi, művészeti és humanitárius volt. Kevésbé törődött az intézményekkel, szakított a jogi-politikai elméletekkel, és elsősorban nem jogalkotási reformként volt elgondolva. A francia forradalom kétségtelenül politikai síkra terelte az elképzelést, amelyről talán az is elmondható, hogy az ebből származó babérokat csak később aratták le. Elsőként azért, mert Ausztria határozottan lépett fel a forradalommal szemben; majd a következő huszonöt évben azért, mert a Dunai Monarchia – amelynek Magyarország is meghatározó része volt – túléléséért folytatott vita elhúzódott.

Ami a Habsburg Monarchia napóleoni háborúban való részvételét illeti, itt eleendő csupán egy pillanatra elidőzni azon, hogy Ausztria részvétele az európai eseményekben 1792 és 1815 között nagy jelentőséggel bírt a kortársak szemében, és számos következménnyel szolgált az eljövendő generációk számára is. Néhányuk máig érezteti hatását. Az első ilyen esemény az volt, amikor Ausztria lemondott a Német-római Császárság vezetéséről 1806-ban. Bár a cím már jó ideje minden jelentést nélkülözött, a trónról való lemondás elkerülhetetlen következményeként Németország politikai újjászervezésének egyetlen járható útja a közös nemzet gondolata maradt. Egyúttal a nemzeti ügy egy addig ismeretlen, vagy inkább elfeledett jelentőségre tett szert egész Európában.

Ahogy az osztrák ügy legszenvedélyesebb védelmezője, Friedrich von Gentz írásaiból kitűnik, ismét és Európában biztosan nem utoljára a centrum arisztoteliánus felfogását használták fel egy történelmi küldetés igazolására. *Európa egyensúlya* című munkájában, amelyet a brit kormány – mint Napóleonnal szemben az Európa számára felkínálható legjobb elképzelést – különböző ürügyekkel előszeretettel nyomott újra és terjesztett különböző országokban, Gentz nemzettársainak, a németeknek címezve ezt írta:

Sose felejtsetek, hogy minden törekvés, amelynek célja Európa szolgaság alóli felszabadítása, a tiétek is. Csak így zúzható össze az önkényuralmi rend, csak így dönthető meg a pöffeszkedő nagyhatalmak zsarnoksága, csak ezeken az alapokon nyugodhat a szabadság, a rend és az erő halhatatlan szövetsége az eljövendő generációk számára. Sem Nagy-Britannia, sem Oroszország nem képes egyedül ennek elérésére. Éppen ezért ők a legjobb szövetségesek, a legkívánatosabb segéderők. A felszabadításon való munkálkodást pedig nem máshol, mint német földön kell elkezdni. Ott, ahol már megbukott a gonosz. Németországon keresztül egyszer már elbukott Európa, most pedig Németország által emelkedhetik fel újra.

A metternichi diplomácia alapját az Európa közepeként létrejövő Dunai Monarchia víziója jelentette. A Habsburg Monarchia egyidejűleg volt Oroszország és Nagy-Britannia természetes szövetségese: az oroszoknak egy potenciális francia vagy más nyugat-európai forradalommal, míg a briteknek (és akár a franciáknak is) az orosz balkáni terjeszkedési hajlandósággal szemben. Metternich kormányzásának négy évtizede alatt a két lehetőséget vaglyagosan alkalmazták. Forradalmi események esetén a kancellár az uralkodók közötti együttműködés megerősítésére, főképp a német hercegekkel való kapcsolatok elmélyítésére törekedett, akik között az osztrák császár (annak ellenére is, hogy a német-

római császári címről formálisan lemondott) továbbra is *primus inter pares* maradt. Amikor Oroszország katonai intervenciót hajtott végre a Boszporuszon való előrenyomulás érdekében, ahogy azt 1821 és 1828 között a görög felkelés idején tette, Metternich a Nyugat mellé állt. Hasonló eset volt az 1830. júliusi forradalom Franciaországban, amikor inkább hajlandónak bizonyult Lajos Fülöpöt trónkövetelőként elismerni, mintsem hogy magával rántsa Ausztriát egy cári vezetésű, forradalomellenes mérsárlásba. Tudván, hogy az orosz hatalom megerősödése csak árt Európa centrumának, a fő feladatot a konfliktusok megelőzése vagy azok lezárása jelentette, mely utóbbit jól időzített beavatkozásával Ausztriának sikerült is elérnie a Napóleon elleni 1813-as koalíciós háború során.

Habár tágabb értelemben, a kora 19. századi magyar reformmozgalom is a Metternichhel szembeni ellenállás okán szerveződött, és a kancellár bukását eredményező 1848-as márciusi forradalom is a magyar ellenzék nevéhez kötődött. A magyar történelem legkiemelkedőbb, a képzőművészet és az irodalom virágzását hozó korszakát – amely egyben megalapozta a modern gazdaság fejlődésének lehetőségét is – a Metternich-éra és annak Európa-víziója ismeretében lehet csak értelmezni. A nemzeti reformmozgalom kezdete Mária Terézia uralkodásának idejére tehető, bár akkoriban még leginkább kulturális és irodalmi jellegű törekvést jelentett. A hagyományos intézményrendszerre mint témára csak akkor figyeltek fel, amikor II. József támadást intézett az intézményi struktúra ellen, egészen addig nem. II. Rákóczi Ferenc dicső napjainak szélsőségesen arisztokratikus berendezkedését hamar felszámolták, így ezt követően a reformmozgalom arra törekedett, hogy a hagyományos intézményrendszeren belül humanitárius, erkölcsi és intellektuális reformokat vigyen véghez. Ez a folyamat aztán a francia forradalomra adott hisztérikus válasz következtében megtorpant, vagy legalábbis jó időre háttérbe szorult Ausztriában. A leghaladóbb európai monarchia, II. József országa egy huszárvágással fordított hátat a kor minden eszméjének, részben azért, mert Mária Antónia tragikus halála bármely más európai országnál nagyobb hatást gyakorolt a királyné szülőföldjére. Emellett sokkal inkább azért is, mert az 1756-ban megkötött osztrák–francia szövetség a francia forradalom hatására felbomlott, egyben azt is jelentve, hogy Ausztria szövetségi rendszer tekintetében a többi nagyhatalomnál többet veszített a Franciaországban bekövetkezett hatalomváltás miatt. A Német Konföderáció 1815-ös létrejöttével a két szövetséget alkotó hatalom, Ausztria és Poroszország vetélytársakká váltak, bár Ausztria vezető szerepe akkoriban még megkérdőjelezhetetlen volt.

Ebben a helyzetben ismét nyilvánvalóvá vált – a császári szuverenitás nem-német része miatt – Magyarország kiemelt jelentősége, hiszen az uralkodó a magyar királyi címnek köszönhetően képesnek bizonyult az egyirányú porosz politika helyett európai szintű politika folytatására. Más szavakkal, a Habsburg-hatalom kettős jellege biztosítékként szolgált a német nacionalizmus megerősödésével szemben. Ezidőtájt a német nacionalizmust Oroszország is támogatta annak érdekében, hogy meggyengítse Ausztria befolyását a német nyelvterületen. Az érintkezés hatására azonban a szerepek felcserélődtek, és a cárok számára elfogadhatatlan, szinte misztikus német gondolatok vertek gyökeret Oroszországban, amelyek egészen addig terjedtek, hogy egyes titkos német társaságok az orosz kormány teljes hatalmukban tartására törekedtek.

Amikor az orosz főkonzult, August von Kotzebue-t 1819-ben egy német fanatikus meggyilkolta, Gentz Metternichnek szóló jelentésében az események kapcsán kifejtette: az áldozat nagy hatást gyakorolt Sándor cár gondolkodására, és ezáltal elidegenítette őt a német *Tugendbund* nevű társaságtól. 1825-ben, a dekabristák néven elhíresült orosz összeesküvők – a *Tugendbund* követői, a demokratikus forradalmi eszmék élharcosai – meghirdették programjukat, amelyben Magyarországot orosz fennhatóság alá kívánták helyezni annak érdekében, hogy a „szláv testvériség” határai egészen Dalmáciáig nyúljanak. Nyilvánvaló: ilyen körülmények között a gazdasági és kulturális reformok ütőkártyaként szolgáltak Metternich számára, hogy Ausztriát mint szupranacionális közép-európai hatalmat, a „centrumot” megtartsa anélkül, hogy maga alá gyűrnie a pángermán álmódosítások, és anélkül, hogy az ország funkciója pusztán Oroszország egyik szatellitállamának szerepére korlátozódna.

Hosszú távon Metternich nem volt képes a magyar reformmozgalom kordában tartására, és még kevésbé tudta a mozgalmat radikális gondolatíságától, Kossuth Lajos népszuverenitásról szóló elképzeléseivel való rokonszenvezéstől megfosztani. Desseffy Aurél és Emil grófok vezetésével ismeretes ugyan a reformmozgalomnak egy konzervatív szárnya is, de ők egyértelműen kisebbségben voltak. Létezett továbbá a gróf Széchenyi István által vezetett liberális középő szárny is, ám a gróf pozíciói az 1840-es években, Kossuth felemelkedésével párhuzamosan gyengülni kezdtek, hiszen utóbbi tüzes és népszerű szónoklatai nagy hatást gyakoroltak az ország fiatal nemzedékére.

Az 1848–49-es magyarországi események újbóli felelevenítése nélkül, amely a száműzött Kossuth egyesült államokbeli és nagy-britanniai bolyongásainak köszönhetően, az 1850-es években már kellő nyilvánosságához jutott, elegendő megjegyeznünk, hogy Kossuth rövid életű demokratikus diktatúrája 1849-ben végül a császári hadak bevonulásával és azzal járt, hogy Magyarország önállóságát a katonai statárium idejére felfüggesztették. Metternich 1848 júliusában Londonban írt memorandumában figyelmeztette a császári főparancsnokságot, hogy a Magyar Királyság szuverenitását külön és sértetlenül kell kezelni, valamint a frankfurti parlament nagyravágyó törekvéseit mindenkor el kell utasítani a Habsburg Monarchia zászlaja alatt egyesülő Magyarország és más nem-német entitások védelme érdekében. Javában folyt még a Kossuth elleni katonai beavatkozás 1849 januárjában, amikor Metternich határozottabban is elismételte véleményét utódjának, a császárság miniszterelnökének, Felix Schwarzenbergnek. Kifejezte továbbá a Magyarországon végrehajtott drasztikus és kegyetlen katonai intézkedések felett érzett megbotránkozását is.

Habár számos magyar tankönyvben évekig így szerepelt, a Kossuth 1849-es bukása és a magyar alkotmányosságot visszaállító, 1867-es kiegyezés közötti időszakot leegyszerűsítés úgy jellemezni, mint az „abszolutizmus korát”, még akkor is, ha a legtöbb magyar-osztrák kapcsolatokkal foglalkozó külföldi történész máig ezen a néven emlegeti. Magyarországon 1849-ben hónapokig statáriális állapot uralkodott, bírósági perekkel és kivégzésekkel. A hatalom aztán számos átmeneti intézkedést hozott, amelyek hozzájárultak az alkotmányos rend helyreállításához, miközben a Magyarország számára garantálandó önigazgatás megengedésének foka továbbra is tárgyalás alatt állt. A fékevesztett

bürokratikus reformereket leszámítva, akik az 1848. márciusi események nyomán kerültek hatalomra, és céljuk a hagyományos autonómiáját és történeti előjogokat élvező Magyarországnál gazdaságilag és társadalmilag is fejlettebb, egyesült Ausztria létrehozása volt, senki nem gondolt Magyarország és Ausztria egyesítésére, nemhogy az előbbi germanizációjára.

Bár a történészek nem sok figyelmet szenteltek neki, tény, hogy azok az osztrák államférfiak és katonai vezetők, akik a konzervatív gondolkodás hívének vallották magukat, Magyarország hagyományos autonómiája és intézményrendszerének visszaállítása mellett foglaltak állást – miközben a progresszív és demokrata reformerek, amilyen a miniszter, Alexander Bach báró is volt, a sokkal szorosabb egységbe forrasztott Ausztria megteremtését pártolták. Annak ellenére, hogy Metternich 1848. márciusi lemondása után visszahúzódott a nagypolitikától, a magyar konzervatív gondolkodók, mint Desseffy Emil, Szögyény-Marich László vagy gróf Szécsen Antal, továbbra is vezetőjüknek tekintették. A császári hivatalnokok közül a magyarok számára legelfogadhatóbb szereplő Metternich fő bizalmasa, a rövid ideig nagykövetként Párizsban szolgáló Hübner báró volt. A megtorlás időszakában a konzervatív katonai vezetés soraiból páran – ahogy az osztrák hadak főparancsnoka Alfred Windischgrätz herceg és a lipcsei győztes fia, Friedrich Schwarzenberg herceg is – rokonszenveztek a Magyar Királyság történeti intézményeiben rögzített kiváltságokkal. Mindeközben a költő és drámaíró Grillparzer, aki haláláig a liberális nagy-német eszme megrögzött követőjének vallotta magát, a kancellár szemére vetette, hogy túlságosan is engedékenyen viseltetik Magyarország „elavult” jogaival és alkotmányával szemben.

Az osztrák–magyar kapcsolatok jellegét az 1848. márciusi forradalom után alapvetően három tényező határozta meg. Az első, hogy a Habsburg Monarchia a krími háború idején végül is eloldotta magát orosz szövetségésétől, mivel a szövetségre elsősorban a forradalmakkal szembeni védőpajzsként gondolt, nem pedig Ausztriának az európai hatalmak egyik csoportjával (a keletiekkel) való kiegyezését látta benne a másik hatalmi csoportosulással (a Nyugattal) szemben. A második, hogy Ausztria egy központi hatalmi centrum létrehozására törekedett, amely jelentőségét tekintve vetekedni akart a nyugati szövetségesek és Oroszország hatalmával is. A Felix Schwarzenberg herceg által 1850-ben megfogalmazott elgondolások alapján a központi hatalom karakterét tekintve nem lehetett egynemzetiségű, éppen ezért javasolta a németek és nem-németek közötti unió létrehozását, számarány alapján az utóbbiak kis többségével. Harmadikként pedig az osztrákok el akarták kerülni az egyoldalú német politizálást, amelynek ugyanakkor olyan, a liberális-demokratikus nagynémet egység vízióját támogató, befolyásos hívei is akadtak az osztrák kormányzat soraiban, mint Bach és sokan mások, akik az 1848-as forradalom nyomán kerültek hatalomra. Az itáliai kérdés 1859-es rendezése után III. Napóleon potenciális szövetségesként tekintett Ausztriára, és remélte, hogy amennyiben lesz lehetősége szövetségre lépni vele, megelőzheti a kis német államok porosz vezetés vagy agresszív német nacionalisták zászlaja alatti egyesülését.

Ahogy telt-múlt az idő, ez az elképzelés néhány kortárs számára éppoly világgossá vált, ahogy visszatekintve számunkra is az. Ausztria és Poroszország nem pusztán két állam

vagy földrajzi entitás voltak, hanem két gondolkodásmódbeli iskolát, az európai politikai gondolkodás két eltérő irányzatát képviselték. A 19. század fő problémáját az európai centrum létrehozása jelentette, amely egyensúlyt képezhetett Oroszország és a Nyugat között. A Habsburg Monarchia esetén ez a központ lehetett volna multi- vagy szupranacionális is, ahol a főhatalmat a bevett történeti gyakorlat alapján a benne élő nemzetek gyakorolták volna. Lélekszámát tekintve az állam akkor is túl kicsi maradt volna bármilyen agresszív terv végrehajtásához és más államok fenyegetéséhez. Poroszország esetén épp az ellenkezőjét láttuk akkor, amikor a központi hegemoniát egyetlen nemzet valószínűsítette meg. Így aztán Ausztria Poroszország általi 1866-os legyőzése után már csak idő kérdése volt, hogy Európa nemzetei új szövetségeket és koalíciókat kössenek a „germán centrum” szerepének elvitatása érdekében. Ez nem feltétlenül a német nemzetalkotás jogának, sokkal inkább az akkoriban a porosz főhatalom ideológiai alapját képező német vezetős szerep megkérdőjelezését jelentette.

Ferenc József magyar alkotmányosságot 1867-ben visszaállító döntésének jelentősége abban a császári kísérletben állt, hogy a Porosz Királyság helyett Ausztria váljon központi hatalommá. A Habsburg állam újjászervezésének fő ideológusa Friedrich Ferdinand von Beust, Bismarck legemlékszeretőbb ellenfele, szász miniszter, a későbbiekben Bécs birodalmi kancellárja lett. A röviden csak kiegészítőként emlegetett 1867-es osztrák–magyar megállapodások tehát valójában a Beust és III. Napóleon külügyminisztere, Thouvenel által megálmódott osztrák–francia szövetséget készítették elő. Az 1870–71-es háború a túlságosan gyors és némiképp váratlan végkimenetelével ellehetetlenítette a központi hatalom további közeledését Franciaország felé. Ráadásul Gladstone hatására Nagy-Britannia hosszú időre elszigetelte magát kontinentális szövetségeseitől. Így aztán Ausztria lassanként arra kényszerült, hogy elfogadja Poroszország vezető szerepét. A Poroszország felé való közeledés tehát nem az 1867-es magyar kiegészítés eredménye volt, ahogy azt néhány, Duna-régióval foglalkozó brit történész, mint Robert William Seton-Watson is szereti megállapítani. A közeledés sokkal inkább azon megállapodás ellenére történt, amely a nemzetközi kapcsolatok történetében először a monarchia nevét teljesen véletlenül osztrák–magyarra változtatta.

Memoárjaiban Beust megcáfolta azt a néhány történész által szüntelenül ismételt későbbi legendát, amely szerint a magyar nacionalizmus volt felelős azért, hogy Ferenc József visszautasította a prágai koronát a cseh királyi címmel együtt, és inkább nem állította vissza Csehország történeti jogait mindazon teljességükben, ahogy azt a magyar alkotmányosság esetében tette. A magyar „szlávellenességnek” semmi köze nem volt ehhez a döntéshez, Beust a teljes felelősséget magára vállalta az ügyben. Felfogása szerint a liberális osztrák rezsim létrehozásának első lépését a monarchiát túl szorosán Rómához láncoló 1855-ös konkordátum felbontása jelentette. Ehhez azonban szüksége volt a csehországi liberális németekre a bécsi *Reichsrat*-ban, ahol máskülönben a klerikális tiroli és salzburgi németek kerekedtek volna felül. Így aztán a cseh delegáltakat mindenáron Bécsben akarta tartani, ahelyett, hogy Prágába küldte volna őket. 1860-ban ezzel párhuzamosan a magyar konzervatívok, Dessewffy Emil és barátainak köre Ferenc Józsefnek címzett különböző memorandumaikban haladéktalanul sürgették Csehország

történeti jogainak visszaállítását. A konzervatívok a restaurációt egy újjászervezett monarchia keretei között képzelték el, amely a tradicionális alkotmányokon és a történeti jogokon nyugodott volna.

Az újkori magyar történelem számos folyamatot tár fel előttünk. A liberális érában, amely az 1867-es kiegyezéstől egészen a történelmi Magyarország 1918-as széthullásáig tartott, mindegyik minta jelen volt és sorozatosan összetűzésbe keveredett a másikkal. Ott volt például az arisztokrata ihletettséggű *Fronde* mozgalom, amely a 17–18. századból származott. Tovább élt emellett a Mária Terézia és Metternich korából átöröklött reformszellemiség is, amely nélkülözve a merev tradicionalizmust, bizonyos tekintetben konzervatívnak volt mondható. Végül pedig, ahogyan a 19. században Európa-szerte mindenhol, Magyarországon is jelen volt a forradalmi érzület, amely nem nélkülözte a szabadság-koncepciót és konzervatív gyökerekkel rendelkezett.

Ráadásul az iparosítástól kezdve a századfordulóra kiteljesedett formájában a marxista szociáldemokrácia is erőteljesen éreztette hatását Magyarországon. A szociáldemokratáknak egyesíteniük kellett erejüket a szabadság és kormányzás arisztokratikus formáját képviselő tradicionalista pártokkal szemben. Ilyen volt például az I. világháború előestéjén a gróf Károlyi Mihály által vezetett Függetlenségi Párt is. A rebellis tradicionalizmus és az új forradalmi misztikum között a reformszellemiség került a politikai paletta középe-re a Monarchiában. A Habsburg-trón tragikus örököse, Ferenc Ferdinánd főherceg ezt felismerte ugyan, de a kormányzó magyar liberális párt tagjai sorában támogatója és tanácsadója alig-alig akadt. Ez a magyarázat számos, a szarajevói áldozat nevéhez köthető, látszólag magyarelles lépésre is.

Századunkban Magyarország nem egyedül viselte a felelősséget szomorú végzetéért. Ugyanakkor jelentős mértékben hozzájárult az egyik okhoz, amely végül bukását okozta: eszmei alapjának fogadta el a forradalmi nacionalizmust, amely ötvözte a negatív tradicionalizmust és a nemzeti-forradalmi miszticizmust, miközben hagyta kiveszni a konzervatív reformszellemiséget, amely csak egy erős Monarchia keretei között virágozhatott.

Régi kudarcok és új remények Európa középső részét illetően

Az 1914–1918-as háború megfosztotta Európát addigi központi hatalmától, a békeszerződések pedig egyúttal közelebb hozták a magyarok által Lengyelország bekebelezése óta rettegett pillanatot, amikor is a pángermanizmus és a pánszlávizmus egymásnak feszül a történeti függetlenség romjain. Közép-Európa újdonsült államainak kisantantként emlegetett szövetsége jelentéktelennek bizonyult, még akkor is, ha ünnepélyes nyilatkozatokban rögzítették létezését. Az egyetlen valóban erős köteléket a Lengyelország és Magyarország közötti szolidaritás jelentette, amely régi és mélyen gyökerező hagyomány volt azon két nemzet között, melyek erre közvetlenül sosem szerződtek egymással. A II. világháború éveiben, amíg Lengyelország a náci benyomulás megállításáért küzdött, Magyarország ragaszkodott a független szemlélő szerepéhez, annak ellenére, hogy ér-

dekei egy irányba mutattak azon hatalmakéval, amelyek az 1919–20-as békék felülvizsgálataért szálltak harcba. Köztudott az is, hogy a lengyel seregek akadályoztatás nélkül, sértetlenül haladtak át Magyarországon, hogy csatlakozzanak nyugati és közel-keleti szövetségeseikhez.

A szovjet megszállásra válaszul Magyarország és Lengyelország minden más bekebelezett nemzetnél erőteljesebben mutatta ki függetlensége megőrzésére irányuló akaratát 1945-ben. Az 1956. októberi események után Magyarország még egyszer világossá tette a Centrum, avagy Európa középső részének vezetése iránti igényét, amelyre Európának is minden eddiginél nagyobb szüksége volt. Németország ugyanis egészen addig nem válhat újra Európa szerves részévé, amíg nem sikerül elszigetelni a Szovjetuniótól egy beékelődő sávon keresztül, ahogy Ausztria függetlensége és semlegessége sem érvényesülhet teljes egészében egy hasonló zóna életre hívása nélkül. Ebben Magyarország részvétele kiemelt jelentőséggel bírna. Az Egyesült Európára vonatkozó elképzelések biztosan megmaradnak az asztalfióknak, mindaddig, amíg azon az értelmetlen kijelentésen alapulnak, mint „a nemzetek egyenlősége”. Idézzük itt Jaques Bainville francia történészt, aki 1919–20 között, a békeszerződések éveiben ezeket mondta: a nemzetek közötti föderáció csak akkor lehetséges, ha az ebben részt vevő felek közül legalább egy megfelelő hagyománnyal, vízióval és erővel rendelkezik a többiek egységbe kovácsolásához. A földrajz és a történelem úgy rendezte, hogy Magyarország és Lengyelország ebben nélkülözhetetlen szerepet játszanak. A harmadik ország, amely az elmúlt években szintén a függetlenség elérésére törekedett, Jugoszlávia volt. Bár az ország területét a régi Magyarországból hasították ki, a magyar–jugoszláv közeledés és végső megbékélés mégis lehetséges volt a két világháború között.

Végtere is a Centrum avagy az ütközőzóna felszabadulásán és újbóli kialakításán fog múlni, hogy az európai politika – amelyről olyan ritkán beszélünk, miközben sosem lenne szabad szem elől tévesztenünk – képes lesz-e elérni célját hosszú távon. Ez a cél pedig nem más, mint *Oroszország európai re-integrációja*. Az orosz forradalom legjelentősebb történelmi hozadéka az ázsiai nacionalizmusok ébredése és az ázsiai erőviszonyok újragondolása volt. Oroszország ennek ellenére Európához, nem pedig Ázsiához tartozik, bár az orosz expanzió egészen az elmúlt évekig kizárólag Ázsia felé irányult. Ahogy Bainville mondaná, „föderációs törekvése” katolikus, szláv és európai. Az orosz birodalmat az európai monarchiák alapításának csúcán, a 18. században alapították, és – Leibniz megállapítása alapján – ugyanazon civilizációhoz tartozik.

A közös európai értéket helyreállító, integrált, Németországot is magában foglaló Nyugattal, illetve egy ütközőzóna vagy Centrum kialakításával a kontinensen újra létrejöhetne az erőegyensúly. Talán feltámad az ütközőzóna újarisztoteliánus felfogása, amely jelenleg az Ázsia és Amerika közötti pufferzóna létrehozását jelenti majd. A valódi Centrum ebben az esetben sem lehet más, mint maga Európa, ahol Európán belül az ütközőzóna a Baltikum, az Adriai-tenger és a Fekete-tenger között húzódhat. A régió államai közül jelenleg legkevésbé szervesen talán Magyarország kapcsolódik a szovjet blokkhoz.

A legrovidebb út ennek létrehozására sajnálatos módon nem az, amit az Atlanti-óceán mindkét partján hangoztatnak: a közép-európai probléma nem redukálható

ugyanazokra a régi szlogenekre és üres frázisokra, amikre eddig. A népek önrendelkezési jogának nevében egyesek már így is nagy kárt okoztak, amit senki nem akar még egyszer elszenvedni vagy újra átélni. A forradalmak farvizén nyereszkedők és meggazdagodók tudják csak igazán, hogyan kell népszavazást szervezni és azon többséget szerezni. Napóleon kezdte el kidolgozni ennek alapjait, amelyet III. Napóleon szinte tökélyre fejlesztett. A közelmúlt néhány hatalomgyakorlója és diktátora azonban még III. Napóleonnál is fifikásabban alkalmazta a különböző hatalomgyakorlási technikákat. A parlamentáris kormányzású országokban a többségi szavazási rendszer néhány éven belül feltehetően újragondolás tárgyát képezi majd. A tapasztalat azt mutatja, hogy ezekben az országokban a pártok továbbra sem, vagy még kevésbé lesznek stabilan kormányon, alig egy-két százalékos többséggel, ami csak a merev hagyományos rendszeren belüli apró hangsúlyeltolódásokat jelzi. Az országok azonban nem egyesíthetőek, esetleg oszthatóak fel négy- vagy ötévente. Nemzetek nem születnek, ahogy el sem tűnnek előre meghatározott időközönként.

Nézzünk szembe azzal a ténnyel is, hogy attól, hogy könnyen meg tudjuk állapítani, mi az egyén, még nem lehetünk biztosak abban, hogy emberek meghatározott csoportja mitől válik nemzetté. Egy nap talán nemzet születik majd Örményországban vagy Azerbajdzsánban is. Napjainkban emellett létezik valami, amit lengyel, magyar, horvát vagy cseh nemzetként emlegetünk, ugyanakkor kérdés, hogy ezek a nemzetek, amelyeket 1918-ban új országokhoz, Csehszlovákiához és Jugoszláviához csatoltak, eljutnak-e valaha a közös csehszlovák vagy jugoszláv nemzet létrehozásának fokára. Bár a nemzetek rassz vagy biológiai jegyek alapján nem rangsorolhatóak egymás alá vagy fölé, az tény, hogy néhányuk történelmi, régóta létező és kézzelfogható entitás, míg sok másik nem. A helyes, valóban követendő eljárást tehát nem a népszavazások vagy választások jelentik, hanem a régóta létező értékek, nemzetek és államok létének elismerése és tiszteletben tartása.

Az „önrendelkezési jog” és „a szuverenitás sérthetatlensége” jól és rosszul is használható kifejezések. A közelmúltban szemtanúi lehettünk, hogyan használták a legelszántabb elnyomók a be nem avatkozás doktrínáját, amikor a beavatkozással való fenyegetés áldozataik javát szolgálta volna. A valódi önrendelkezés nem egy népszavazáson vagy választáson, esetleg egy ideiglenes kreálmányban érhető tetten, sokkal inkább a nemzet egész történetét átszövő tények és tradíciók szövedékében. A császárok és hercegek mindenkor sérthetetlen, a Német Aranybulla által rögzített jogai csak a császárság létezésének feltételezése mellett nyernek értelmet. Az 1648-as vesztfáliai vallásbéke is értelmetlen lett volna, ha a felek nem fogadják el a katolicizmust alapelveként, még akkor is, ha egyesek a hagyományos katolikus rendszerhez való visszatérésre törekedtek, míg mások csak a bibliai Szentháromság tanát vallották magukénak. A vallásbékék lehetségesek voltak továbbá az istenfélő katolikusok és muzulmánok között, mivel mindkét közösség meggyőződése volt, hogy az istenhit egyben kölcsönös erkölcsi biztosítékot is jelent.

Mióta a béke a földrajzi helyzet és a nemzettudat pilléreire nyugszik, elengedhetetlen, hogy legyen az egyensúlynak és a biztonságnak közös értelmezése, valamint hogy a felek kölcsönösen elfogadják egymás történelemértelmezését. Ismerjük el, hogy ezekben a kérdésekben minden bizonnyal nehezebb olyan, mindenki számára elfogadható for-

mulát találni, mint hit- és meggyőződésbeli kérdésekben. Minden okunk megvan tehát sajnálkozni azon, hogy a konfliktus, amely jelenleg a világot kettéosztja, alapvetően nem vallási természetű, amely által nemcsak a teológia, de a jogtudomány is érvényét veszti a politika világában. A béketörekvések eredménytelenek, hiszen nélkülöznek minden vallási vagy jogi alapot, és mi sem számíthatunk többé olyan fizikai posztulátumok kölcsönös elismerésére, mint amilyen az „erőegyensúly” fogalma volt.

Ha a beavatkozás minden formája elképzelhetetlenné válik, a politikai gondolkodás és a politikai erkölcs is a végéhez ér. Ha egy óriás hirtelen gondol egyet, hogy bennünket örökre meg kell óvni még az erő megfelelő alkalmazásának képzetétől is, akkor ez az óriás erőtleníti és impotens állammá zsugorít minket. Ha – az emberek „önrendelkezési jogára” való tekintet nélkül – erkölcsileg rossz döntéseket is elnéznek nemzetközileg, akkor az egyben az államok és a politikai rend végét is jelenti.

De ügyünk talán mégsem oly reménytelen, mint amilyennek elsőre tűnik! Talán a csendőr, akit mozgásképtelenné tett a tüzéségi fegyver, újra mozgósítható, ha a kezébe gumibotot adunk. Talán a sebész, aki képtelen beavatkozást végrehajtani egy lovassági karddal, teszi a dolgát, ha egy hat- vagy hétinches kést markol.

Talán a magyarok 1956. októberi tragédiája is rábír végre néhányakat, hogy komolyan és pozitívista módon gondolkodjanak az európai politikáról, és hogy konkrét és világos formában fejezzék ki a történelmi, jogi, földrajzi és történeti fogalmakat, ahelyett, hogy ünnepélyes, ugyanakkor jelentés és gyakorlati alkalmazhatóság nélküli általánosságokat és tanácsokat ismételnének. Ha így lesz, magyarok ezreinek halála nem volt hiábavaló.

(Fordította: Kepe Nóra)

„Édes Kincsem, a 100 K-t sikerült itt feladnom. Legyetek takarékosak”